

A tárgyi személyes névmások szerkezete és az egyeztetés

Marcel den Dikken
Graduate Center of The City University of New York
mden-dikken@gc.cuny.edu

1. Miért érdekesek a tárgyi névmások egyeztetés szempontjából?

A magyar tárgyi személyes névmások két csoportra oszthatók viselkedés szempontjából: az első és második személyű névmásokra, illetve a harmadik személyű névmásokra. A két csoport különböző viselkedése a következőkben nyilvánul meg.

Az első és második személyű névmások formájukban birtokos szám/személy egyeztető morfémát viselnek (vö. (2)), míg a harmadik személyű névmások nem (vö. (3)).

(1) Alanyi személyes névmások

a. <i>én</i>	d. <i>mi</i>
b. <i>te</i>	e. <i>ti</i>
c. <i>ő</i>	f. <i>ők</i>

(2) Tárgyi személyes névmások – I. osztály: első és második személy

a. <i>engem</i> ^(%et)	c. <i>mink</i> ^(%et)
	c. <i>bennünk</i> ^(%et)
b. <i>téged</i> ^(%et)	d. <i>titek</i> ^(%et)
	d. <i>bennetek</i> ^(%et)

(3) Tárgyi személyes névmások – II. osztály: harmadik személy

a. <i>őt</i>	b. <i>őket</i>

Az első és második személyű névmások határozatlan tárgyegyeztetést (alanyi ragozást) váltanak ki az igén (vö. (4)), míg a harmadik személyűek határozottat (tárgyas ragozást) (vö. (5)).

(4) Határozottsági egyeztetés első és második személyű névmásokkal

a. <i>János szeret-Ø</i> { <i>engem/minket/bennünket</i> <i>téged/titek/benneteket</i> }
b. <i>*János szeret-i</i> { <i>engem/minket/bennünket</i> <i>téged/titek/benneteket</i> }

(5) Határozottsági egyeztetés harmadik személyű névmásokkal

a. <i>János szeret-Ø</i> { <i>valakit</i> /* <i>őt</i> /* <i>őket</i> /* <i>Pétert</i> }
b. <i>János szeret-i</i> { <i>őt/őket/Pétert</i> /* <i>valakit</i> }

Az első és második személyű névmások nem szerepelhetnek olyan megengedő konstrukciókban, melyekben a datívuszi argumentum is megjelenik, míg a harmadik személyű névmások jók ilyen helyzetben (vö. (6), (7)).

(6) *Hagy*-os megengedő szerkezetek első és második személyű névmásokkal

a. <i>hagysz</i> (* <i>Jánosnak</i>) <i>meglátogatni</i> { <i>engem/minket/bennünket</i> }
b. <i>hagylak</i> (* <i>Jánosnak</i>) <i>meglátogatni</i> { <i>téged/titek/benneteket</i> }

- (7) *Hagy-os* megengedő szerkezetek harmadik személyű névmásokkal
hagyod/**hagysz* (*Jánosnak*) *meglátogatni* {*őt/őket/Pétert*}

Ebben a cikkemben amellett fogok érvelni, hogy az itt bemutatott három tulajdonság összefügg egymással: az első tulajdonságból (hogy ugyanis az első/második személyű alakok birtokos formájúak) levezethető mind az egyeztetés, mind a megengedő szerkezetek mutatott viselkedés. A névmások birtokos formája arra enged következtetni, hogy az első és második személyű névmások olyan szerkezettel rendelkeznek, melyben a névmás a birtok, a birtokos pedig egy klitikum. A klitikum általában nem látható, fonológiailag üres, kivéve egy esetet: amikor *-lak/-lek* alak jelenik meg az igén, azaz, amikor az alany egyes szám első személyű, és a tárgy egyes vagy többes szám második személyű.

- (8) *-lak/-lek* alakok
- én szeret-lek* {*téged/titeket/benneteket*}
 - **én szeret-ek* {*téged/titeket/benneteket*}
 - **én szeret-em* {*téged/titeket/benneteket*}

A *-lak/-lek* alak véleményem szerint összetett (hasonló nézetért l. Simonyi 1907: 352): a *-k* egyes szám első személyű határozatlan egyeztetőmorfémből, és az *-l* második személyű tárgyi klitikumból áll. (Köztük az *-e* epentetikus magánhangzó.) Ebből kiindulva, a klitikumkettőzés szerkezetét feltételezve, a tárgyi eset- és határozottsági jegyek eloszlásának figyelembevételével meg tudjuk magyarázni, hogy az alanyi egyeztető *-lak/-lek* forma miért a határozatlan paradigma része. Ez jelentős eredmény, mert eddig erre a magyar nyelvészetben még nem született magyarázat.

2. A *hagy-os* megengedő szerkezetek és az egyeztetés

2.1. Határozott egyeztetés

Kezdjük az elemzést a határozottsági egyeztetés bemutatásával. A magyar határozottsági egyeztetés alanyi ragokban nyilvánul meg, és két paradigma közül választhat. Mivel a tárgy határozza meg a határozott vagy határozatlan paradigma választását, a határozottsági ragozás a tárggyal kapcsolatba lépő *v/AGRO* projekcióhoz köthető. (A továbbiakban *v/AGRO*-ként fogok csak utalni erre, mert a *v* és az *AGRO* (Chomsky 1995: 3. és 4. fejezet) között lévő különbség a mi szempontunkból elhanyagolható.)

Az egyszerű tranzitív szerkezetekben, mint az (5)-ben, a *v/AGRO* funkcionális projekció közvetlenül a VP felett található. Ezt ábrázoltuk a (9)-es példában.

- (9) ... [_{vP/AGRO}P *v/AGRO*_[+ACC,+DEF] [_{VP} *szeret* OB]]

Amikor azonban a (6), (7)-ben bemutatott *hagy-os* megengedő szerkezeteket vizsgáljuk, érdekesebb a helyzet: ilyenkor a beágyazott tárgy határozza meg a mátrix, véges alakú ige ragozását. Ezt könnyen megmagyarázhatjuk a *v/AGRO* segítségével: azt kell csak mondanunk, hogy ilyenkor a határozottságot ellenőrző *v/AGRO* projekció a mátrix mondat funkcionális projekciói közé épül be, a mátrix VP fölé. *vP/AGRO*P mátrix helyzete a „clause union” jelenség egyik jellegzetessége, mely a *hagy-os* megengedő mondatok sajátja (a magyar „clause union” részletesebb tárgyalását l. Den Dikken (1999)-ben, illetve Tóth (2000)-ben).

(10) ... [_{VP/AGR_{OP}} v/AGR_{O[+ACC,+DEF]} [_{VP} *hagy* [_{ASPP} *meg* [_{VP} *látogatni* OB]]]]

Hogy a tárgyegyveztető projekció tényleg a mátrix mondat része, az tehát abból látszik, hogy a mátrix ige kötelezően egyezik a beágyazott tárggyal. Hogyan történik meg az egyeztetés az egyébként egymástól távol álló beágyazott tárgy és v/AGR_O között? Úgy, hogy a tárgy a deriváció egy pontján a mátrix vP/AGR_{OP}-be emelkedik. A kérdés már csak az, hogy ez a látható szintaxisban történik meg vagy pedig LF-en? Bár erre a kérdésre a válasz triviálisnak látszik, mégsem az.

Állításom szerint ugyanis a beágyazott tárgy csak akkor emelkedik a felszínen, ha első/második személyű névmás, míg ha harmadik személyű, akkor nem. Erre abból az érdekes tényből lehet következtetni, hogy az első és második személyű névmásoknál a határozottsági jegyek és a személyjegyek ellenőrzése szétválik. Ezt a következő pont mutatja be.

2.2. A személyjegyek egyeztetése¹

A határozottsági jegyek ellenőrzésekor fellépő különbséget a (11)-es és (12)-es példákon figyelhetjük meg.²

- (11) a. *hagysz (Jánosnak) meglátogatni valakit*
 b. *hagyod (Jánosnak) meglátogatni Pétert*
- (12) a. *hagysz (*Jánosnak) meglátogatni (engem)*
 b. *hagylak (*Jánosnak) meglátogatni (téged)*

A (11)-es példákban azt látjuk, hogy a beágyazó mátrix igrén kötelező a tárgyegyveztetés, függetlenül attól, hogy az ige datívuszi argumentuma (*Jánosnak*) jelen van-e vagy nincs. A (12)-esben ezzel szemben azt látjuk, hogy a mátrixban tárgyegyveztetés (a második személy esetén a *-lak/-lek* alakokkal) nem jöhet létre, **ha a datívuszi argumentum is jelen van**. Azaz, az első és második személyű névmás nem bír feljutni a mátrix vP/AGR_{OP} projekcióba, ha a datívuszi argumentum is jelen van.

A datívuszi argumentum hatása a Relativizált Minimalitás elméletével jól leírható, ha két feltétel teljesül:

- (i) ha az első/második személyű névmás A-mozgatásban vesz részt, átívelve a datívuszi argumentum felett

¹ A dolgozat ezen bevezető szakaszában a *-lak/-lek* jelenséget „személyjegyek” címszó alatt tárgyalom, bemutató célzattal. Elemzésemből azonban majd kiderül, hogy a személyjegyekre való utalás itt nem lényeges momentum. A dolgozatnak nem célja a személyjegyek ellenőrzési mechanizmusának feltárása.

² A *hagy*-os megengedő szerkezetben a beágyazott mondat tartalmazhat kötómódú igét vagy infinitívuszt:

- (i) *Hagyod, hogy János meglátogassa Pétert.*
 (ii) *Hagyod Jánosnak meglátogatni Pétert.*

Míg minden beszélő elfogadja az előbbit, nem mindenki fogadja el az utóbbit. Azok, akik viszont elfogadják az infinitívuszi alakot, a szövegben jelölt módon éreznek különbséget az első/második és a harmadik személyű névmások közt. Den Dikken (1999) mindezeknek részletesebb tárgyalását nyújtja.

Az Inflexióhoz tartó útja azonban két lépésben történik meg a magyarban, amint azt (16) összefoglalja:⁴

(16) A magyar klitikummozgatás lépései

A klitikum

(i) először NP-mozgatással az Inflexióhoz közeli [Spec, ν P/AGR_{OP}] jut

(ii) majd onnan fejmozgatással balról adjungál az Inflexióhoz

Az első lépés a lényeges lépés. Ez két dolgot biztosít nekünk. Egyrészt, a klitikummozgatás nem sérti meg a fejmozgatás törvényét (Head Movement Constraint), hiszen egészen a ν P/AGR_{OP}-be jutásig nem fejmozgatásról van szó. A fejmozgatás csak a ν P/AGR_{OP} és az Inflexió közt történik meg. Másrészt, az NP-mozgatás feltételezésével megtarthatjuk az eredeti meglátásunkat, hogy ugyanis az első és második személyű névmások felszíni A-mozgatásban vesznek részt, és így az olyan *hagy*-os szerkezetekben, ahol a datívuszi argumentum is jelen van, a mozgatás nem jöhet létre a relativizált minimalitásnak köszönhetően, a (14)-ben ábrázoltak szerint. A (14)-es szerkezetben most már azt is tudjuk, mit jelöl YP: ez a ν P/AGR_{OP} projekció.

3. A tárgyi klitikumokról

3.1. Személyjegyek szétválása az első és második személyű névmások esetében

Ha helyes úton jártunk idáig, akkor a (17)-es példa (a (12)-höz képest) azt mutatja, hogy a harmadik személyű tárgyi névmások a magyarban nem klitikumok. Erre korábbi példáinkból következtettünk.

(12) a. *hagysz* (**Jánosnak*) *meglátogatni* (*engem*) (= (12))

b. *hagylak* (**Jánosnak*) *meglátogatni* (*téged*)

(17) *hagyod* (*Jánosnak*) *meglátogatni* (*őt*)

Ezek azt mutatták, hogy a névmások között személyjegyek alapján két külön csoportot különíthetünk el: az első/második személyű névmások osztályát, és a harmadik személyűekét. A két csoport szétválása morfológiailag is nyilvánvaló: amint azt az (1)-es, (2)-es, (3)-as példákban is láttuk, a harmadik személyű tárgyi névmások formailag alanyi névmások akkuzatívuszi esettel, azaz *-t* tárgyraggal. Az első/második személyű névmások viszont nem ilyenek: ezeket nem az alanyesetű névmásokból hozzuk létre tárgyrag hozzáadásával, hanem külön formákhoz adjuk a tárgyragot. A tárgyrag egyébként el is hagyható (bár különböző mértékben), hasonlóképpen az első és második

⁴ A (16)-ban leírt első lépés (frázismozgatás [Spec, ν P/AGR_{OP}]-be) nem nyilvánvaló jegy-motivált lépés (azaz **suicidally greedy**), és így átfogó **minimalista** szempontból kérdéseket vet fel a mozgatás hajtóerejéről. A (16ii) lépés az a lépés, mely a klitikum jegyellenőrzését lehetővé teszi (az ellenőrzött jegy mivolta további pontosítást kíván, nemcsak a magyarban, hanem általánosságban is; de gondolhatunk például erre a jegyre [+AFFIXUM] jegyként), és (16i) a sikeres (16ii) lépés előfeltétele. Így tehát, bár (16i) nem jegyellenőrző lépés közvetlenül, mégis nélkülözhetetlen lépése a derivációnak: nélküle a (16ii) lépés és így a jegyellenőrzés nem történhetne meg. Az ilyen „felvilágosult önérdék”-ből (Lasnik elnevezése szerint) történő lépések szélesebb elméleti jelentősége e rövid cikk kontextusában nem kerül tárgyalásra.

személyű birtokosokkal képzett birtokos szerkezetekhez, ahol szintén nem muszáj kitenni. Ez látható a (2)-es és (18)-as példákban.

- (1) Alanyi személyes névmások
a. <i>én</i>	d. <i>mi</i>
b. <i>te</i>	e. <i>ti</i>
c. <i>ő</i>	f. <i>ők</i>
- (2) Tárgyi személyes névmások – I. osztály: első és második személy
a. <i>engem</i> ^(%et)	c. <i>min</i> ^(%et)
	c. <i>bennünk</i> ^(%et)
b. <i>téged</i> ^(%et)	d. <i>titek</i> ^(%et)
	d. <i>bennetek</i> ^(%et)
- (3) Tárgyi személyes névmások – II. osztály: harmadik személy
a. <i>őt</i>	b. <i>őket</i>
- (18) a. *megkaptam az útlevelem*(et) c. *megkaptuk az útlevelünk*(et)
 b. *megkaptad az útleveled*(et) d. *megkaptátok az útleletek*(et)

Az első és második személyű tárgyi névmások abban is megegyeznek a (18)-as példa főneveivel, hogy ezeken is főnévi típusú személyrag jelenik meg: a birtokos személyrag. Ez tehát azt kell jelentse, hogy az első és második személyű névmások birtokolt alakok. Ahogy Simonyi (1907) rámutat, az *engem* tulajdonképpen *az én énem*, a *téged* pedig *a te téd*. Ezt figyelembe véve, a (19)-ben ábrázolt szerkezeteket javasoljuk ezekre a névmásokra. A vastagon szedett névmások (*én*, *te*, *mi*, *ti*) a birtokok, a dőlttel szedett ragok pedig a birtokos egyeztetés személyragjai. A birtokos mindig egy klitikum névmás, melynek személyét és számát a birtokos személyrag mutatja. Ez a klitikum általában nem látható. Egy esetben azonban megjelenik: ez az *-l* a *-lak/-lek* ragokban, ami második személyű tárgyat, és egyes szám első személyű alanyt jelöl.

- (19) a. $[_{NP^*} CL_{[1SG]} \text{en} \langle g \rangle +em]$ c. $[_{NP^*} CL_{[1PL]} \text{mi} +nk]$
 [+DEF] [+ACC] [+DEF] [+ACC]
- b. $[_{NP^*} CL_{[2SG]} \text{té} \langle g \rangle +ed]$ d. $[_{NP^*} CL_{[2PL]} \text{ti} +tek]$
 [+DEF] [+ACC] [+DEF] [+ACC]

A klitikum névmás [HATÁROZOTT] jegyű. A (16)-ban leírtak szerint a felszínen felemelkedik a mátrix véges Inflexiójára, a vP/AGR_{OP} specifikálóján keresztül. Fentebb azt is megmutattuk a harmadik személyű tárgyak tárgyalásakor, hogy a v/AGR_{O} fej határozottságjegye gyenge a magyarban. Hogy a kívánt eredményt elérjük, azt kell mondjuk, hogy a klitikum felszíni mozgatása lehetetlenné teszi a határozottságjegy ellenőrzését v/AGR_{O} -n. Ez a következőkből következik.

INFL a felszíni szintaxisban vonzza magához a tárgyi klitikumot, kikényszerítve a klitikum kategóriájának mozgását. Ami a nyomok helyén marad a klitikum bázispozíciójában és [Spec, vP/AGR_{OP}]-ben, az teljesen inert klitikummásolat Chomsky (1995) szerint – ezek jegyei nem vonzhatók LF-en semmilyen, a klitikum bázispozíciója és INFL között elhelyezkedő funkcionális fej által. v/AGR_{O} ilyen funkcionális

fej lévén így aztán nem tud egyetlen határozottsági jegyet sem vonzani, és így egy értelmezhetetlen [HATÁROZOTT] jeggyel végzi majd. Ennek következtében megsérti a Teljes Értelmezés elvét (Full Interpretation). Figyeljük meg, hogy mivel a klitikum nyílt mozgatása INFL-nek köszönhető, ami v/AGR_0 felett helyezkedik el, v/AGR_0 határozottságjegye nem bír ellenőriződni – azért, mert csak Spell Out után kezd ellenőrzésre alkalmas frázis után nézni, akkor, amikor az egyetlen erre alkalmas frázisjelölt már elhagyta őt. Az, hogy [Spec, vP/AGR_0P] tartalmazza a klitikum nyomát, nem meghatározó; sem ebből, sem a klitikum bázispozíciójában lévő nyomból nem emelkedhet ki határozottságjegy, mert a nyomok inerteek.

Röviden azt vázoltam tehát, hogy gyenge jegyek soha nem ellenőriződhetnek „véletlenszerűen”. Ez meghozza a kívánt eredményt – meggátolja a klitikum határozottságjegyének ellenőrzését v/AGR_0 -n: bár a klitikum [HATÁROZOTT] jeggyel rendelkezik, ez a jegy soha nem kerül el v/AGR_0 -ra, sem a felszínen (hiszen a klitikum a felszínen mozog [Spec, vP/AGR_0P]-be), sem LF-en (hiszen a hátrahagyott nyomai inerteek, s így ezekből nem tud a [HATÁROZOTT] jegy v/AGR_0 -ba emelkedni). A teljes névmás (az aláhúzott elem (19)-ben) valószínűleg egyáltalán nem mozog: feltehetően foglya marad a klitikumból és kettőzött névmásból álló komplexumnak. Ha ez így van, a tárgyeset jegye, ami szintén v/AGR_0 -n ellenőriződik, ennek a komplexumnak a jegye. De még ha ki is derülne, hogy az akkuzatívusz jegy a teljes névmás jegye, és ki tud emelkedni a komplexumból, ez még nem fog a határozottságjegy ellenőrzésével is járni, mert a teljes névmásnak valószínűleg egyáltalán nincsen határozottságjegye.

Ennek belátására vegyük figyelembe Schmitt (1998) érdekes javaslatát, mely szerint klitikumkettőzéses szerkezetben a klitikum és a kettőző névmás közti viszony hasonlatos az expletívum és asszociátuma közti viszonyhoz. Ismert, hogy az expletívumot és asszociátumát tartalmazó mondatokban az asszociátumnak határozatlanok kell lennie (lásd az angol *there is a/*the man in the garden* mondatot). Ezt alapul véve mondhatjuk, hogy az asszociátum nem lehet [HATÁROZOTT] jegyű. Mivel a [HATÁROZOTT] jegy D jegye, ebből természetszerűleg következik, hogy az asszociátum szerkezetileg kisebb, mint egy DP. Átlagos expletívumos szerkezetekben ennek ismert következményei vannak. Klitikumkettőzéses szerkezetekre ugyanez az érvelés arra a következtetésre vezet bennünket, hogy (19)-ben a klitikum rendelkezik a [HATÁROZOTT] jeggyel, míg a teljes névmásnak nincsen ilyen jegye. A (19)-ben ábrázolt klitikumkettőzéses szerkezetekben a klitikum határozott D-feje (mely Schmitt (1998) szerint egy expletívum) LÁNC-ban áll a változójával (Chomsky (1986) értelmében). Ennek eredménye, hogy D [HATÁROZOTT] jegye kitöltődik (saturation). Átlagos DP-k esetében D a teljes NP feje; (19)-ben viszont a klitikum feje: a [HATÁROZOTT] jegy csak a klitikumon jelenik meg, nem a teljes NP-n.

Ez kimeríti a határozottságjegyek ellenőrzésének összes lehetőségét. Bárhogyan is próbáljuk, v/AGR_0 nem ellenőriződhet [HATÁROZOTT] jeggyel az első és második személyű névmások esetében – nincs ami ezt a jegyet ellenőrizhetné. Ehelyett, v/AGR_0 -nak default határozatlan értéke lesz, és a véges alakú ige ezt a ragozást fogja hordozni. S ez az, amit megpróbáltunk elérni.

A harmadik személyű névmások ezzel szemben azonban szabályos felépítésűek: ezeket közvetlenül a harmadik személyű alanyi névmásokból hozzuk létre akkuzatívuszi esetraggal. Az akkuzatívuszi alakokon nincs birtokos morfológia, amint az a (6)-ban

látszik. Ennek következtében a harmadik személyű névmásoknak sokkal egyszerűbb a szerkezetük: ezek a névmás projekciói; nincs bennük klitikum birtokos, és így klitikumozgatás sem indul ki belőlük. Ennek eredményeképp úgy viselkednek, mint a határozott főnévi csoportok (DP-k). És mivel [HATÁROZOTT] jegyűek, határozott ragozást váltanak ki a v/AGR_O fején, LF-jegyzmogtatás során.

Ezek alapján tehát azt vesszük észre, hogy az első és második személyű névmások birtokos szerkezetéből kiindulva is ugyanarra az eredményre jutunk, mint a *hagy*-os megengedő szerkezetek vizsgálatából: az első és második személyű névmások (szemben a harmadik személyűekkel) klitikumokat tartalmaznak. Megtaláltuk a klitikum és a teljes névmás elhelyezésének érdekes módját is: a klitikum a kiejtett névmási alak birtokosa, mely birtokos morfológiájú, ahogy (19) mutatja.

Ezen a ponton érdemes összehasonlítani a magyar klitikumokat az újlatin nyelvek tárgyi klitikumkettőzések példáival. A (20) mondatokban spanyol példákat látunk.

- (20) a. *lo vimos a él*
 őt(CL) mi láttuk P_{DAT} ő(t)
- b. *yo tengo asma, pero el asma no me tiene*
 én birtoklom az asztmát de az asztma nem engem(CL) birtokol
a mí
 P_{dat} engem
 („nem hat rám”)

Ami érdekes a spanyol klitikumkettőzések példákban, az az, hogy a teljes főnévi csoport, amit a klitikum kettőz, datívuszi prepozícióval áll. A datívuszi prepozíció a spanyolban, franciában a birtokos szerkezeteken belül foglal helyet (például a francia *János autója* = *voiture à Jean*). Így tehát fennáll a lehetősége, hogy ezekben a nyelvekben is, a magyarhoz hasonlóan, a klitikum és a kettőzött formája szintén birtokos szerkezetet alkot, a (21)-ben ábrázoltak szerint.

- (21) [_{NP*} {*me/te/lo/la*} a {*mí/tí/él/ella*}]

A (21) szerkezet majdnem olyan, mint a magyar számára javasolt (19), kivéve, hogy itt a szerepek megcserélődnek: a tárgyi klitikum a birtok, és a teljes névmás a birtokos. Hasonló elgondolást találunk az újlatin klitikumokról Schmitt (1998) munkájában, bár ő nem nevesíti az általa javasolt szerkezetet birtokos szerkezetként. A magyar névmások általam bemutatott elemzése tehát arra hoz bizonyítékot, hogy a klitikumkettőzés és a birtokos szerkezetek közt igen szoros kapcsolat áll fenn. Ez feltétlen érdekes további kutatási alap lehet.

4. Bennünket, benneteket

Hátramaradt még egy igen fontos területe a tárgyi névmásoknak. Szólnunk kell a többes szám első és második személyű névmások *bennünket* és *benneteket* alakjairól is, melyeket (2) alatt, a többi névmás között már megemlítettünk.

- (2) Tárgyi személyes névmások – I. osztály: első és második személyű névmások
a. <i>engem</i> ^(%et)	c. <i>mink</i> ^(%et)
	c. <i>bennünk</i> ^(%et)
b. <i>téged</i> ^(%et)	d. <i>titek</i> ^(%et)
	d. <i>bennetek</i> ^(%et)

Ezekben az alakokban megtaláljuk a *-ban/-ben* toldalékot, melyet (mint a toldalékolt névmások esetében általában) birtokos személyrag és akkuzatívuszi esetrag követ. Ezen névmások ilyen összetételére nyelvtörténeti adatok vetnek fényt. A magyar nyelv ősi állapotában a *-ban/-ben* rag partitívuszi konstrukciókat jelölt (Simonyi 1907: 245: „Partitivakkusative”) – így például a *látsz bennünk* azt jelentette: *látsz néhányat közülünk* (Benkő 1991: 370). A *bennünk* névmás ekkor tehát még nem viselt akkuzatívuszi esetragot, hiszen a szerkezet valódi tárgya egy üres határozatlan névmás volt. Később azonban ez megváltozott annyiban, hogy a *bennünk/bennetek* névmás vette fel az akkuzatívuszi esetragot, amikor tárgyas ige argumentumaként jelent meg, és maguk ezek az alakok kezdtek tárgyként viselkedni. Úgy látszik, a *bennünket/benneteket* alakok összetett szerkezetüket, melynek feje egy határozatlan névmás, máig megőrizték, és így továbbra is határozatlan ragozást váltanak ki az igén.

Bartos (1997: 382) munkájában a szerzőnek feltehetően igaza van abban, hogy a határozatlan ragozás ez esetben azt tükrözi, hogy a *bennünket* és *benneteket* névmások nem DP-k, hanem kisebbek annál, csak NUMP-k. Ezen példák esetében ez valószínűsíthető, hiszen az alakok egy határozatlan névmással képzett partitívuszi formára vezethetők vissza. De a többi első és második személyű névmás esetében (*engem, téged, minket, titeket*) a „kisebb mint DP” elemzést nem támogatja független bizonyíték, itt más okokat kell keresnünk. Ezeket az okokat a fent bemutatottakban vélem meglelni.

5. Összefoglalás

Ebben a cikkben azokat az okokat próbáltam meg felkutatni, melyek megmagyarázhatják a magyar első és második személyű tárgyi névmások sajátos viselkedését. Egyrészt értelmeztem a morfológiai összetételüket, és bemutattam, hogy miért egyeznek alanyi ragozással, annak ellenére, hogy bennük feltételezhetően határozott tárgyi klitikum található. Mindezt a (19) példában felvázolt szerkezet segítségével tettem, melynek több előnye is van. Egyrészt a *-lak/-lek* alakot kisebb összetevőkre tudja bontani: egy tárgyi klitikumra és egy alanyi személyragra. Másrészt érdekes párhuzamot teremt az újlatin nyelvek és a magyar nyelv között a klitikumkettőzés, és ennek birtokosszerkezeti háttere alapján.

Irodalom

- Bartos, Huba 1997: On 'subjective' and 'objective' agreement in Hungarian, *Acta Linguistica Hungarica* **44**, 363–84.
- Benkő Loránd szerk. 1991: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Chomsky, Noam 1986: *Knowledge of language: Its nature, origin and use*, New York, Praeger.
- Chomsky, Noam 1995: *The Minimalist Program*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Dikken, Marcel den 1999: *Agreement and 'Clause Union'*, Kézirat, CUNY Graduate Center.
- Kenesei, István – Robert M. Vago – Anna Fenyvesi 1998: *Hungarian*, London, Routledge.
- Schmitt, Cristina 1998: Lack of iteration: Accusative clitic doubling, participial absolutes and *have* + agreeing participles, *Probus* **10**, 243-300.
- Simonyi, Zsigmond 1907: *Die ungarische Sprache: Geschichte und Charakteristik*, Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner.
- Tóth, Ildikó 2000: *Inflected infinitivals in Hungarian*, disszertáció, Tilburg University.

Fordította Lipták Anikó